

ФОНЕТСКО-ФОНОЛОШКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ „ЖИТИЈА ГЕОРГИЈА КРАТОВЦА” ОД ПОПА ПЕЈЕ У СВЕТЛОСТИ ДИЈАЛЕКАТСКЕ БАЗЕ ПРЕПИСИВАЧА¹

САЖЕТАК

У раду се анализирају фонетско-фонолошке карактеристике *Житија Георгија Кратовца* од попа Пеје у *Атонском препису* из треће четвртине XVI века. Испитивање је спроведено с циљем да се утврди однос према старословенском наслеђу, српскословенским језичким узусима и, пре свега, српским народним говорима, те да се установи, колико је то могуће, дијалекатска база преписивача.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Житије Георгија Кратовца, Атонски препис, XVI век, поп Пеја, српскословенски језик, фонетика, фонологија.

1. Увод

У софијској средини током XV и XVI столећа настајали су књижевни текстови на основама српске редакције „ресавског извода”. Они представљају литерарно сведочанство о духовном и друштвеном јединству јужнословенских народа у Османлијском царству (Богдановић 1980: 244).

Најистакнутији представник ове књижевности у XVI веку био је Пеја, софијски свештеник чије дело *Житије Георгија (Борђа) Кратовца*, настало вероватно у трећој деценији XVI века, у јужнословенској житијској литератури средњег века заузима посебно место (Богдановић 1980: 244–245). Описујући живот и смрт свог „духовног отрока”, младог кујунције Георгија Кратовца, који 1515. године у Софији страда

¹ Рад је настао у оквиру курса *Методологија проучавања српскословенске писмености* на докторским студијама Језика и књижевности на Филозофском факултету у Новом Саду, а уједно представља и део рада на пројекту *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора (178020)*, који финансира Министарство науке и просвете Републике Србије.

за универзалне идеале хришћанске вере, очевидац и учесник ових догађаја, презвитер Пеја (можда пореклом из истог краја) обнавља један древни хришћански жанр „мртиријума”, из којег је целокупна житијна књижевност изникла (Богдановић 1976: 204–205; 1978: 256; 1980: 245).

Јужнословенска верзија *Житија Георгија Кратовца* позната је у десет рукописа, а од тога је пет рукописа српске редакције. Најстарији и најбољи представник потпуног вида *Житија* јесте српски препис из треће четвртине XVI века, који се данас чува у манастиру Хиландару [*Атонски препис*, Хил. 479, лл. 142–179] (Богдановић 1976: 206–207; 1978: 259). Критичко издање српскословенског текста на основу *Атонског преписа* приредио је Димитрије Богдановић (1976), који је према овом издању начинио и превод на савремени српски језик (1978).

За предмет овог рада одабран је управо језик *Атонског преписа Житија Георгија Кратовца*. Анализом је обухваћен домен фонетике и фонологије с циљем да се утврди однос према старословенском наслеђу, српскословенским језичким узусима и, пре свега, српским народним говорима, те да се установи, колико је то могуће, дијалекатска база преписивача.²

Истраживање је спроведено на основу критичког издања, а приликом анализе текста вршена је тотална ексцерпција грађе.

2. Анализа

2.1. Гласовна вредност *ы*

С обзиром на то да је глас */ы/* врло рано на целом српском језичком простору дао */и/*, у *Житију* није нимало необична (а) употреба и на месту етимолошког */ы/* као и (б) реализација *ы* на месту етимолошког */и/*: (а) тисѡци f. 143v/29, нзмикати се f. 151/1, четирѡ f. 175/18; (б) Н мн. габы f. 150v/17, събырают f. 159v/23, възыскати f. 177/4.

² Разлике између штокавских говора у почетку се нису развијале брзо. Пред крај средњег века дошло је до много оштрије диференцијације. То је епоха замене *јата* и штокавског акценатског преношења. Нарочито јак заокрет донео је XIV век, када су извршени, или бар започети, процеси као што су замена *полугласника*, *-л* и */л₀/*, а такође и промена *јт* и *јд > ђ, ђ*. Призренско-тимочки крајеви, овом приликом, испали су из штокавске развојне заједнице и пошли сасвим посебним путем (Ивић 2001: 51).

зборнику (СС: 458), а посведочен је и у *Бјелопољском четворојеванђељу* (Стојановић 2002: 145) и у *Дивошевом јеванђељу* (Грицкат 1961–1962: 255).⁵ Значајан је и податак да је у источнијим деловима призренско-тимочке дијалекатске зоне продуктивна формација имперфективних глагола с променом коренског /e/ у /и/ типа *огрибам* (Ивић 2009: 157).

Поуздано сведочанство о екавској вредности **ѣ** не могу бити ни примери у којима је *јат* прешло иза /р/ у /e/, будући да је промена кратког *јата* у наведеној позицији (понекад, под утицајем аналогije, и иза дугог /р/) својствена многим ијекавским говорима (Белић 1976⁴: 93; Ивић 1994: 132, 198). У тексту је корен -трѣб- забележен једном: *потрѣбнѣи* f. 144v/23, док је -трѣб- регистровано четири пута: *потрѣбоу* f. 142v/4, *вѣстрѣбѣсть* f. 156/12 итд. Такође је забележено и: *вѣрѣть* f. 168v/8.

Графема **ѣ** на месту етимолошког *јата* у основи (-)дѣтѣл- потврђена је у многим рукописима у којима је *јат* бележено с великом доследношћу (Јерковић 1965: 12; Грковић 1986: 47; Драгин 2007: 46). Дата појава сматра се резултатом међусловне асимилације (Јерковић 1965: 12). У *Житију* је забележена једном: *добрѣдѣтел* f. 149/13, док се у шест потврда чува **ѣ**: *сѣдѣтел* f. 167v/12, *добрѣдѣтелн* f. 175v/34, *добрѣдѣтелѣм(ь)* f. 177/36 итд.

2.2.2. Поузданији примери екавске вредности *јата* у тексту регистровани су у следећим случајевима:⁶

(а) коренске морфеме:⁷ *вѣсѣа се* f. 172/28, *железницѣм(ь)* f. 164/22, *местѣ* f. 169/8, *недела* f. 171v/20, *порѣкающе* f. 156/7, *прѣменнѣи* f. 147v/30, *рѣхѣ* f. 160/8, *ѣен* f. 174v/4, *секыроу* f. 147v/1, *сѣлаше* f. 165/12, *сѣрѣнь* f. 172/26, *сѣвѣсѣдовати* f. 149v/4, *вѣскновень* f. 146v/5–6.

(б) основа речи: *прѣтрѣпѣти* f. 157v/1; *сѣстарѣа се ѣси* f. 160/6; *видѣвше* f. 165v/25; 2. л. мн. императива *вѣтѣте* f. 170/3, *вѣдѣте* f. 172v/20 итд.

(в) наставци: *о промена – Л јд. *вѣ мѣсте* f. 149/9, Л мн. *вѣ вѣстѣх(ь)* f. 164/11–12, А дв. *дѣѣ чѣде* f. 145/30–31; *а промена – Д јд. *кѣ своен си дрѣжнѣи* f. 152v/24, Л

⁵ Ирена Грицкат (1961–1962: 255), упућујући на RЈAZU, истиче да је реч о итеративном дужењу. У RЈAZU (425) наводи се да се облици са *јатом* и *и* у датом корену најчешће срећу у српскословенским споменицима; забележени су и у двома чакавским књигама, а један пример је и из тадашњег чакавског говора.

⁶ Ваља напоменути да се и овде неки примери могу посматрати у контексту различитих фонетских/графичких асимилација и аналошких уопштавања.

⁷ Примери се наводе азбучним редом. Даје се по један пример за сваки корен.

јд. на трапезе f. 147/15; придевска и заменичка промена – Л јд. въ гѣене ѿгньнен f. 157v/1–2, Дат мн. ннеѣ f. 144 v /22, въсеѣ f. 166v/6, И мн. прѣд(ь) въсеѣн f. 155/14; съ ннеѣн f. 169/8; Л мн. на еднех(ь) f. 146/20; Д јд. личне заменице првог лица мене f. 160/5.

(г) код прилога: бл(а)гочиньне f. 149v/1, въскоре f. 149/2, вхыщтрене f. 150/5, наедне f. 156/24, ѿт селе f. 160/4 итд.

(д) код предлога сквозѣ: скроче f. 146/33.

Скрећем пажњу и на посебан фонетски лик именице *гнездо*: ѿт гнезда f. 173/6, на томъде *гнезде* f. 173v/7. Промена *гне->гње*- регистрована је у чисто екавским говорима (Елезовић 1998: 99), а јавља се и у *Псалтиру* из штампарије Црнојевића (Грковић-Мејџор 1993: 49) и у *Служби и Житију Стефана Дечанског* (Стојменовић 2010: 131), текстовима с екавском заменом *јата*.⁸

2.2.3. На екавски рефлекс *јата* указује и писање *ѣ* на месту етимолошког **/e/* или **/e̞/*:

(а) корен речи: спрѣг(ь) f. 150/13, вѣлнкынц(ь) f. 151/17–18, проклѣтъ f. 161/11, оутѣком(ь) f. 165v/4, пламене f. 172/6, пронѣсоутъ f. 172v/8, прнвѣдоше f. 178/22 итд.

(б) основа речи: телѣса f. 144v/19; лична заменица тѣ f. 175v/29; живѣтъ f. 151/13, погывнѣши f. 153v/28; 1. л. мн. презента прѣидѣм f. 143/5; трѣпѣтаѣх f. 155/10; прнходѣциѣм(ь) f. 152/10 итд.

(в) наставци: **о* промена – В јд. окааннѣ f. 166/16, А мн. цостовѣ f. 151v/28; **ја* промена – Г јд. м(оу)ч(е)н(и)цѣ f. 171v/19; **ї* промена – Д мн. протнвѣ казнѣмъ f. 158/14; **ї* промена – Г јд. до кръкѣ f. 157/20; консонантска промена – Н мн. хр(н)стѣанѣ f. 162/8; заменица въсь – въ въсьмъ f. 150/15, ѿ въсьм(ь) f. 159v/19; наставци личних заменица – Г јд. ѿт тѣѣ f. 158v/22, А јд. на тѣѣ f. 166/16; наставци за презент – 2. л. мн. да вѣѣстѣ f. 147/13, 3. л. мн. вндѣтъ f. 149v/21; наставци за аорист – 3. л. јд. провѣдѣ се f. 177v/14 итд.

(г) код узвика: Горѣ f. 175v/1.

Дата графема регистрована је и на месту етимолошког *меког полугласника* у основи *правѣд-* (7х) у тзв. македонизмима (Куљбакин 1925: 25): *правѣднъ* f. 143v/26, *правѣднѣнх(ь)* f. 144v/23, *правѣдникъ* f. 177v/11 итд.

⁸ У шумадијско-војвођанском и смедеревско-вршачком дијалекту у датом корену јавља се икавизам (Ивић 1994: 162; 2001: 119). Вредан је помена и податак да је опозиција између /н/ и прасловенског /њ/ у положају испред /e/ и /и/ укинута у источном делу јужнословенског језичког простора. Уп. српско *њега* и буг. *него* (Ивић 2001: 23).

2.3. Гласовна вредност полугласничког знака

Испитивање рукописа показало је да се *танко јер* у већини примера пише на етимолошком месту. Промена *полугласника* у /e/ у примеру 2. л. мн. императива *пѣцѣте се* f. 154/9–10 аналошке је природе.

У једном примеру забележена је замена полугласничког знака графемом а: в *аї данѣ* f. 148v/724. Ваља скренути пажњу на то да је део текста у којем је забележена именица *данѣ* заправо поновљен, односно парафразирани почетак *Житија*.

Посебну пажњу завређују примери у којима се *танко јер* јавља уместо графеме а: (а) у А мн. личне заменице другог лица – на *вѣсь* f. 164/17, *вѣсь* f. 167v/13;¹³ (б) у присвојној заменици *вашѣ* – *вѣшь* f. 175v/37; (в) у придевској заменици *самѣ* – *сѣмѣ* f. 148/7; (г) у основи активног партиципа претерита глагола *вѣдрѣжати* – *вѣдрѣжьвьѣ* f. 167/14.

Ова појава забележена је и у неким другим српскословенским текстовима (Стојановић 2002: 130; Драгин 2010: 63). Дати примери могли би бити индикатори изговора *полугласника* као /a/, пре свега, у књижевном језику. Но, не треба искључити ни могућност да је до замене а графемом ѣ дошло услед мешања појединих речи, односно због графијске асимилације унутар слогова (*вашѣ/вѣсь/вѣсь; вѣдрѣжьвьѣ*). О рефлексацији *полугласника* у /a/ (која је већину штокавских говора захватила до XVI века [Brozović, Ivić 1988: 9]) у народном говору писара тешко се може говорити, нарочито из разлога што је а на месту етимолошког /ъ/ регистровано само једном (уп. са знатно бројнијим примерима замене ѣ са е). Пример с датом заменом могао је бити унесен из предлошка.

Готово доследно писање ѣ на етимолошком месту, које одликује одређени број српскословенских текстова из XV и XVI века (Младеновић 1981: 35; Јерковић 1983: 101; Грковић-Мејџор 1993: 50;

јата реализује се /a/ (Конески 1965: 44–45). ОЛА 1988 (в. карте 14, 30 и 40) бележи у пунктовима на подручју Македоније /a/ на месту *јата* у перфекту м. р. јд. и мн. и у императиву глагола *јести* (!). У императиву датог глагола овај рефлекс се среће и у неким пограничним македонско-српским говорима.

¹³ Сегмент *вѣ* (sic) же *окаанѣх(ѣ)* и *сѣн оѣнѣ* и *вѣдрѣши оѣжѣти* f. 167v/13–14 у једној текстолошкој верзији је преобликован и уместо *вѣсь* написано је *вѣсѣ*.

Драгин 2000: 381), могло би упутити на његово чување у дијалекатској бази писара. *Полугласник* је данас, у начелу, присутан у призренско-тимочкој дијалекатској зони¹⁴ и неколико говорних оаза зетско-сјеничког дијалекта (Ивић 1994: 196; 2001: 147).¹⁵ Ваља напоменути да се у неким од тих оаза чува пре свега кратак *полугласник*, док је дуги могао прећи у /a/ (Младеновић, Петровић 1975: 142).¹⁶ Но, разлог доследног бележења њ на етимолошком месту може бити и разликовање рефлекса *полугласника* од рефлекса /a/ у дијалекатској основици писара. Имајући у виду провенијенцију текста и његовог аутора, као и друге језичке карактеристике рукописа, вероватнија је прва претпоставка – да се *полугласник* у народном говору писара чувао. Због малог броја проучених српскословенских споменика из овог периода тешко је, међутим, рећи да ли су у књижевном језику збиља постојале две варијанте у погледу изговора полугласничког знака.

2.3.1. Секундарни *полугласник*

Када је у питању помоћни глагол *ѡмь*, секундарни *полугласник* је само једном означен, и то *пајерком*: *ѡмь* f. 160/6. У осталим потврдама изостаје: *ѡмь* f. 154/3, f. 158v/24, f. 162v/25, f. 163v/32.

Партицип перфекта мушког рода глагола коренске инфинитивне врсте три пута је забележен с *пајерком*: *ѡкль* f. 163v/4, f. 169/21, *завъжгль* f. 165v/6, и четири пута без полугласничког знака: *ѡкль* f. 151v/24, f. 158v/27, f. 161v/28, *въздвигль* f. 154v/25.

У основи *земл-* полугласнички знак изостаје: *земльннью* f. 145v/9, f.

¹⁴ Дати глас се по изговору и боји често приближава другим вокалима, обично вокалу /a/, али такође и вокалу /e/, ређе вокалима /o/ или /y/, што зависи и од консонантског окружења (Ивић 1994: 147–148). Стога је слична природа вокала /a/ и /ь/ могла утицати на међусобна замењивања њ и а.

¹⁵ Као континуант прасловенских гласова */ъ/ и */ь/ полугласник се чува и у севернијим македонским и, између осталих, западнијим бугарским говорима (в. у БДА нпр. карте бр. 1 и 13).

¹⁶ У говору Доброте *полугласник* се јавља и на месту етимолошког кратког /a/ (Ивић 1994: 196). У јужнијим косовско-ресавским говорима у предакценатским слоговима долази до редукције /a/ > /ь/ (Ивић 1994: 229). На месту редукованог пуног вокала *полугласник* се јавља и у призренско-тимочкој дијалекатској зони (Ивић 2001: 151).

154v/28, земльници f. 158/11, земльн'но f. 160v/22.

Лексеме које садрже (-)мысл- немају *јер* нити *пајерак*: мыслъныхъ f. 142v/9, помыслъ f. 147v/31.

У основи огн- такође се не бележи секундарни *полугласник*: огнь f. 143/7, огнь f. 160v/23 итд.

У јединој потврди речи воскъ нема полугласничког знака: воскъ f. 166v/22.

У основама мудр- и -чнсл- *јер* изостаје: мудръствъющихъ f. 144v/14, безчнслънно f. 146v/10, бесчнслъно f. 146v/28 итд.

У старијем типу партиципа претерита активног саграђеног од глагола с инфинитивном основом на -и- полугласнички знак такође није посведочен: оставльша f. 145/30, 145/6, проявльша <се> f. 145/31, явльша се f. 145v/7 итд.

Две потврде генитива множине именице *твркъ* забележене су са полугласничким знаком – *јером* или *пајерком*: твркъ f. 146v/3, твркъ f. 146v/10.

Лексема *павль* је без знака за секундарни *полугласник*: Павль f. 161v/2, f. 173/1, f. 173v/8 итд.

Један пример лексеме *гюргъ* има *пајерак*: Гюргъ f. 145v/8.

До метатезе -*вь*->-*вв*- дошло је у примерима: Невѣждьствъныхъ f. 148/10, в(о)ж(ь)ствъныхъ f. 179/9. Она једном изостаје: в(о)ж(ь)ствънаго f. 162/12.

На основу прегледа грађе, може се изнети закључак да се секундарни *полугласник* у групи *опструент* + *сонант* не бележи доследно. У неким примерима правопис га увек региструје, у неким спорадично, а има случајева где се никада не бележи. С обзиром на стање у другим српскословенским текстовима (Грковић-Мејдор 1993: 51–53; Стојановић 2002: 131; Драгин 2004: 178; 2007: 52–55; 2010: 63), претпоставља се да је секундарни *полугласник* у речима где је бележен изговаран, а врло је вероватно и у појединим примерима где није означен.

2.3.2. *Јер* у књишким категоријама

Предлог *въ* скоро доследно се бележи са *јером* (171x), што се може илустровати примерима: въ ц(а)р(ь)ствѣн его f. 160v/26, въ съборнью цр(ь)ковъ f. 170v/23, въ славъ f. 179/15. У само једном примеру полугласнички знак изостаје: в ѿ данъ f. 148v/24. Доследност у писању *јера* у датом предлогу регистрована је и у другим српскословенским текстовима (Јерковић

1965: 17; Грковић 1986: 24; Минчић-Обрадовић 1988: 99; Грковић-Мејдор 1993: 54; Драгин 1997/1998: 8; 2000: 382; Стојановић 2002: 133; Драгин 2004: 178; 2010: 63).¹⁷

Предлог сь у главнини примера (44) регистрован је са *јерам*: сь *л(рн)с(то)мь* f. 142v/15, сь *вѣрою* f. 152/10, сь *м(а)т(е)рїю* f. 155/18 итд. Сасвим ретко (3x) *јер* изостаје: с тобою f. 158/18, f. 159/6, f. 179/16. Доследно писање *јера* у овој позицији својствено је и другим српскословенским споменицима (Грковић-Мејдор 1993: 54; Драгин 1997/1998: 8; 2000: 382; 2004: 178).

Већина потврда предлога кь (59) је с *јерам*: кь *сен* f. 143/16, кь *намь* f. 150/10, кь *вѣстокъ* f. 168/20 итд. Два пута *јер*, када се предлог реализује уз заменицу, изостаје, што је забележено и у другим српскословенским текстовима (Јерковић 1965: 17; 1983: 35; Грковић 1986: 24; Грковић-Мејдор 1993: 55; Драгин 1997/1998: 8): к *тома* f. 156/13, к *тебѣ* f. 163v/4. *Танко јер* изостаје и у адвербијализованом кь + Д јд. заменице ть: *ктомъ* (!) f. 164v/9, f. 169v/10, f. 173/27, f. 177/1.

Сви регистровани примери префикса кь- (54) имају *јер*: *кьводещь* f. 143/11, *вѣстанн* f. 153/15, *кьвѣсши* f. 175/18 итд. Примери овог типа својствени су и другим српскословенским споменицима (Јерковић 1965: 18; 1983: 37; Минчић-Обрадовић 1991:101; Грковић-Мејдор 1993: 55; Драгин 2000: 382). Глагол *кькоренити се* /*оукоренити се* (в. СС: 143) у усамљеној потврди има *оу-*: *вкоренн се* f. 155v/9. У следећим речима, које су регистроване у SJS (316, 349) с иницијалним кь- (прва и са *оу-*), реализује се *у-*: *всрѣна* f. 146v/5, *впокоенїе* f. 151v/29.

Префикс кьз- доследно (74x) се реализује с полугласничким знаком, а ради илустрације наводи се неколико примера: *кьздрьжанїе* f. 143/17, *кьзможешн* f. 158v/22, *кьзхотѣ* f. 169/22. Иста ситуација је уочена и у другим српскословенским споменицима (Јерковић 1983: 37; Грковић 1986: 25; Минчић-Обрадовић 1991:101; Грковић-Мејдор 1993: 55; Драгин 1997/1998: 8; 2000: 382; 2004: 178).

Префикс сь доследно се бележи без *јера* у извесном броју основа (азбучним редом):¹⁸ *свѣзав'ше* f. 156/6, *свѣдѣтельствова* f. 151/16, *сказзѣтъ* f. 152v/24, не

¹⁷ Предлог, односно иницијално **ць-* у источном делу јужнословенског језичког простора, генерално посматрано, такође не прелази у *у(-)* (Ивић 2001:23).

¹⁸ Наводи се по један пример за сваку основу.

сидеаше f. 165/12, сидѣреніе f. 143/16–17, сидѣшеніе f. 162/15–16, сидѣн f. 150/6, сп(а)сающих(ь) се f. 143v/24, сп(а)сеніе f. 144/4, спецѣ f. 162v/17, сподобих се f. 147/20, стежанію f. 160/8.

Одређен број основа написан је са полугласничким знаком (азбучним редом):¹⁹ свбврѣст f. 157/12, свбеседовати f. 149v/4, свблазнитѣ f. 175v/1, свблюдетѣ f. 173/1, свборница f. 154/9, сввещаше се f. 169v/19, сввѣкоше f. 166/13, свврѣшнителя f. 172v/13, сввѣквникъ се f. 169v/16, сввѣдн f. 163/8, сввѣтовати f. 166/17, свгарухъ f. 169v/17, свгореше f. 146/26, свдръжеше f. 144/3, свдѣлавшаг(о) f. 142v/2–3, свдѣа се f. 172/4–5, свздаатель f. 143/8, свжещи f. 144v/22, свкрнѣ f. 152v/23, свкрѣти f. 144v/19, свмыслѣ f. 165v/7, свннде f. 155/9, свн’мн f. 154/9, свписавъ f. 155v/27, свплетѣн f. 148v/20, свпрегоше f. 143/16, свпрѣга f. 145v/6, свставити f. 148/10, свстарелъ се есмь f. 160/6, свтвараемаа f. 144/1–2, свтворен’ноу f. 142v/5–6, свходеща f. 155/11, свхранити f. 146/28, свтетаешн f. 179/16.

Слично стање у погледу бележења префикса св- показују и други испитани српскословенски текстови (Ивић, Јерковић 1982: 83–84; Грковић 1986: 25; Грковић-Мејџор 1993: 55–56; Драгин 1997/1998: 8; 2007: 57–59; 2004: 178), те се може претпоставити да су се лексеме у којима није присутно *јер* или *најерак* изговарале без одговарајуће гласовне вредности. У том светлу посматрано, гласовна вредност *јера* остаје под знаком питања у следећим примерима: свмотрнѣ f. 143/14, свмотрн f. 143v/24, свматрающе f. 176/7. Једном *јер* изостаје: расмотрити f. 176v/26.

Већина потврда корена вьс- (123) је с *јером*. На пример: вьсѣ f. 142v/5, вьсако f. 151/17, вьсекогате f. 179/12 итд. Једино је у партикули вьсако дата графема једном изостала: вьсако f. 173/29. *Јер* се у групи вьс- тек у српскословенским споменицима XV века почиње доследније бележити, „што је било условљено његовом новоуспостављеном изговорном вредношћу (прво *полугласника*, а касније вокала *а*)” (Драгин 2006: 51).

Група -ств- увек има *јер* или *најерак*: (а) иза ч, ж, ш и жд:²⁰ ѿт(ь)чѣство f. 147/24, множѣство f. 151v/1, нашѣствѣа f. 159/7, рождѣства f. 177v/9 итд.; (б) иза осталих сугласника: пѣан’ствѣом(ь) f. 143v/21, свѣдѣтельствова f. 151/16, хр(н)стѣан’ствѣѣ f. 153/3, ц(а)рѣствѣю f. 152/17, царѣство f. 172v/16 итд. Гласовна вредност полугласничког знака, с обзиром на стање у осталим српскословенским текстовима, неоспорна је пре свега иза ч, ж, ш и жд (Јерковић 1996: 8–9; Драгин 2007: 62).

¹⁹ Такође се наводи један пример сваке основе.

²⁰ Нису регистровани случајеви щ + -(ь)ств-.

У групи -ѝк- доследно се бележи полугласнички знак: (а) иза ч и ж: ²¹ чл(овѝ)чьское f. 142v/6, срѝдчьскын f. 149/12, дѝжьскын f. 158/14 итд.; (б) иза осталих сугласника: еѝ(ань)г(е)л'ское f. 144/11, нсманльтьскодѝ f. 149/9–10, страцнньскою f. 170/28, хр(н)стѝан'скын f. 178/28 итд. Као и када је у питању група -ѝств-, гласовна вредност полугласничког знака несумњива је једино у споју са ч и ж (Јерковић 1996: 8–9).

Када је у питању књишко читање *полугласника* везано за поједине лексеме, у испитиваном корпусу два регистрована примера именице дѝци имају *јер*: дѝщерь f. 145/6, дѝщери f. 150/12.

Основа вѝтер има *најерак*: в'чѝрашнѝн f. 158/13, в'чѝра f. 170v/18.

Једини забележени пример основе вѝтор- нема полугласнички знак: вѝторн f. 160/7.

Слична ситуација на овом плану забележена је и у другим испитаним споменицима (Јерковић 1983: 37; Грковић-Мејдор 1993: 58; Драгин 2007: 63).

2.3.3. Лексикализовани македонизми

У испитиваном рукопису регистрован је изван број лексема у којима видимо наслеђе старословенске рефлексације *полугласника*, присутно и у другим споменицима српске редакције (Куљбакин 1925: 25). У питању су следеће речи: нногда f. 156v/2; основа љубов- (7х) – љубовь f. 143/17, љубовьнь f. 153/14 итд.; основа (не)правѝд- (14х) – правѝднь f. 143v/26, правѝднѝ f. 163/7, правѝдникъ f. 177v/11 итд.; тогда (8х) – тогда 146v/7, тогда f. 146v/9 итд.; основа црѝков- (8х) – цр(ь)ковь f. 146/24, съ цр(ь)ковѝю f. 146/26, цр(ь)ковные f. 171/25–26 итд.

Посебно се издвајају нетипични македонизми: ѝт вѝсн Пен'ков'ци f. 147/23 (али једном: н блѝзъ Роусѝх(ь) вѝсѝ f. 147v/30); зповаю f. 148v/21, f. 160v/24, f. 170/3, зпованѝе f. 174v/10; кннгоѝе f. 176/4.

Прва лексема могла је бити унесена из македонског или бугарског, а можда и руског предлошка. Ваља нагласити да је она овде везана за топоним, те не може бити поуздан доказ о рефлексацији *полугласника*.²² У SJS (368) међу примерима употребе ове лексеме има

²¹ За ш, щ и жд нема потврда.

²² Када је у питању јужнословенски језички простор, ОЛА 2006 ову лексему региструје само на подручју Словеније и на крајњем западу Хрватске у четири

и оних, из бугарских споменика, у којима се реализује с фонетизмом /e/ (уп. Стојановић 2002: 130).

Када је у питању пример *книгоѿе*, важно је истаћи да је суфикс *-ѿи* био иначе одлика источнобугарског ареала (Цейтлин 1977: 124). Дата лексема је такође могла бити унесена из македонског, бугарског или руског предложака. Исти фонетизам региструје и SJS (91) у српским и бугарским споменицима и RJAZU (124), где се истиче да је употреба дате лексеме ограничена на црквенословенски и „мешани” језик и да њен настанак од речи *књига* није јасан. Стога се ни на основу овог примера не може поуздано говорити о рефлексацији *полугласника*.

Македонизам у основи *оупва-* регистрован је и у неким другим српскословенским списима (Драгин 2007: 64), али и у старосрпској пословноправној писмености (Павловић 2009: 33) – по свој прилици под утицајем српскословенског језика – те се овај пример не мора третирати као нетипичан македонизам.²³ Такве примере бележи и SJS (672–673), пре свега у бугарским и руским, но и у неким хрватским, споменицима.

Ваља истаћи и податак да се у пограничним српско-македонским, српско-бугарским и македонско-бугарским говорима у различитом опсегу срећу /o/ и /e/ као рефлекси *тврдог* и *меког полугласника* (Видоески 1954: 13–15; Младенов 1979: 110–111; Ивић 2001: 160; Младеновић, Р. 2001: 130–132).²⁴

2.3.4. Изостанак полугласничког знака

Знак за *полугласник* са гласовном вредношћу изостаје неколико пута: (а) у придевском суфиксу *-ѿњ* (10х) – *внѿвњ* f. 143/8, *д(оу)ѿвњ* f. 148/13, *нскѿсњ* f. 153/12 итд.; (б) између *з* и *л* у придеву *зѿљ* – *зѿљ* f. 166/17; (в) у именичком

примера од којих су два топоними, при том с фонетизмом /e/ (Вел’ика Вес, Мартинска Вес).

²³ Треба имати у виду и податак да је мешање *ь* са *є* и *ѿ* познато из најстаријих глагољских текстова (Грицкат 1961–1962: 258).

²⁴ У једном пограничном делу призренско-тимочке дијалекатске зоне (пре свега око Босилграда, односно јужно од њега), среће се /o/ на месту *тврдог полугласника* (БДА: карте 1, 3) и /e/ на месту *меког полугласника* (БДА: карте 12, 13, 15). Слика је наравно поједностављена. Судбина *полугласника* зависи и од његове позиције у речи.

суфиксу -ьць: творць f. 143/8.

Полугласнички знак који има гласовну вредност спорадично се испушта и у другим српскословенским текстовима (Грковић-Мејџор 1993: 58–59; Драгин 1997/1998: 8; 2007: 64–65), а такви примери могли су настати угледањем на оне случајеве где се полугласнички знак, иако има гласовну вредност, не бележи (Младеновић, А. 1981: 34–35).

2.4. Вокално /л/

У *Житију* се вокално /л/ доследно бележи: вьльци f. 164/19, сьльци f. 165/19, дьльци f. 172/26 итд. Овај глас, који у већини говора српског језика током XV века прелази у /у/ (Brozović, Ivić 1981: 9–10), данас се чува у појединим деловима призренско-тимочке дијалекатске зоне, пре свега у тимочким говорима (Ивић 2001: 148).²⁵

2.5. Групе *шт* и *жд*

Ове групе се у испитиваном рукопису чувају без изузетка. На пример: вь воедѣщѣ f. 143/11, вь ношѣ f. 170/4; рождѣнь f. 161/8, ѿсвѣдѣньих(ь) f. 177v/12.

2.6. Африката /s/

У *Житију* графема *s* се реализује у речима *сѣло*, *сѣзда* и *сѣнна*: сѣло f. 149/8, f. 156v/25, f. 157v/27, f. 161/7, сѣздойо f. 155/13, сѣтѣ f. 172v/20, сѣнна f. 172v/22. При том, ове лексеме ниједном нису посведочене са *z*. У речи *сѣнна* графема *s* се не налази на етимолошком месту. Појава ове африкате испред /м/ забележена је у говору шарпланинске жупе Гора (Младеновић, Р. 2001: 187).

Забележена је и једна лексема с иницијалним зв-: звѣрѣ f. 163/3. Африката /s/ у вези са /в/, међутим, обична је у призренско-тимочкој и косовско-ресавској области (Ивић 1991: 79).²⁶

²⁵ У лужничким говорима налазимо *ль*, поред ређег вокалног /л/, иза свих сугласника осим лабијала, иза којих се реализује /у/. У сврљишко-заплањским говорима иза дентала јавља се *ль*, а иза лабијала /у/. У призренско-јужноморавском дијалекту основни рефлекс је /у/, а у неколико примера, углавном иза дентала /д/ или /с/, јавља се *лу* (Ивић 2001: 148).

²⁶ Ову африкату познају и многи македонски (Конески 1965: 66–67) и бугарски говори (Младенов 1979: 154; БДА: карта 126).

На месту етимолошког *s*, изузев речи *сѣло* и *сѣзда*, увек се бележи *z*, што се може илустровати примерима: *кнези* f. 151v/27, *нозѣ* f. 159v/16, *длъзи* f. 172/26, *полъа* f. 175/19.

На основу изнесене грађе, може се закључити да је гласовна вредност графеме *s* у тексту *Житија* била /z/. Међутим, могуће је да се у народном говору писара испред /в/ и /м/ реализује африката /s/. Пример *зѣриѣ* f. 163/3 у том случају био би утицај књижевног језика, у којем нема дате африкате.

2.7. Глас /x/

Познато је да се у већини народних говора српског језика глас /x/ од XVII века почео губити (Brozović, Ivić 1988:13; Ивић 1991: 80).²⁷

У примеру: *ѿн ради ѿт(ь)чство свое ѿставляеть* f. 149/11, форма *ѿн* може се тумачити као генитив множине, при чему је дошло до испуштања графеме *х*, или као номинатив множине употребљен уместо генитива услед поремећаја у употреби падежа. У неким другим преписима *Житија* *ѿн* је преправљено у *снх*.

У примеру: *множество ц(а)рен и снл'нын многаа бл(а)гаа сьделаше* f. 151v/1–2, облик *снл'нын* се такође може тумачити као генитив множине, уз изостанак *х*, или као номинатив множине који се реализује уместо генитива, опет због поремећаја у употреби падежа. Није искључена ни могућност да придев *снл'нын* у датом примеру није зависан од речи *множество*, те представља регуларан номинатив множине. У једној текстолошкој верзији реализује се *снлныхъ*.

У следећем примеру форма *ср(ь)дци* може се интерпретирати као локатив једнине или множине: *и зкорени се рченіе въ ср(ь)дци нхъ* f. 155v/29–1. У истој текстолошкој верзији и овде се врше исправке и пише се *срдцахъ*. Међутим, локатив једнине у примерима овог типа сасвим је уобичајен још у канону (Вайан 1952:198).

²⁷ Губљење гласа /x/ својствено је и многим бугарским (Младенов 1979: 150) и македонским народним говорима [у македонским говорима се губи од XVI века] (Конески 1965: 77).

2.8. Глас /ђ/

Глас /ђ/ у српскословенском језику реализовао се једино у речима страног порекла. У *Житију* је потврђен, судећи по графици, у антропониму Гјорѓъ f. 145v /8, који представља фонетски и морфолошки прилагођен облик грчког имена Γεώργιος. У старословенском језику ова реч је адаптирана као георгни/георьгни (џеорџни). РКСС (545) региструје такође лексему *лоуръль*, од XIII века. Јасмина Грковић-Мејдор у *Псалтиру* из штампарије Црнојевића (1993: 37) бележи лик гјорџѣль, при чему се овом речју реферише о српском владару Ђурђу Црнојевићу.

Дата лексема у *Житију*, иначе, има више графичких и фонетских реализација, што зависи од њеног денотата. Антропоним гјорѓъ односи се на сина деспота Стефана Бранковића, док се варијанта гџор(ь)їѣ/гџор(ь)гїѣ тиче Георгија Кратовца или великомученика Георгија. У нешто више од половине забележених примера дате речи (18: 14) иза г пише се љ. Стога је врло вероватно да графема г у датој лексеми има вредност /ђ/: Гџор(ь)гїѣ f. 150v/19, Гџор(ь)гїѣль f. 153/6, Гџор(ь)гїѣль f. 158v/19 итд.; Гѣор(ь)гїа f. 142/2, Георгїа f. 148v/24, Гѣор(ь)гїѣ f. 150v/4 итд.

Недоумице постоје у примерима: агг(ѣ)ль f. 142v/9, љ, агг(ѣ)ла f. 157v/15, еџ(ањ)г(ѣ)лѣскоѣ f. 144/11 итд.

У примеру гїѣне f. 157v/2 графика упућује на /ђ/.

Сличне дилеме се јављају када су у питању и други српскословенски текстови (Драгин 2007: 36).

2.9. Глас /ф/

Глас /ф/ такође се јављао само у лексемама страног порекла. У народним говорима српског (али и македонског) језика, овај глас се испрва замењивао гласом /п/, а тек касније гласом /в/, када је тај консонант постао лабиоденталан (Brozović, Ivić 1988: 12; Конески 1965: 68).²⁸

У *Житију* је у једном примеру антропонима *стефанъ*, који се односи на Стефана Бранковића, /ф/ прешло у /п/: *џтепана* f. 145 /29. Када се овим антропонимом реферише о другим личностима пише се ф: *џтефанъ* (из Софије) f. 147/23, *џтефанъ* (првомученик) f. 156v/2, *џтефанъ* (Нови) f. 156v/3.

²⁸ Подручје шире замене /ф/ са /п/ налази се у једном делу Босне (Ивић 1991: 87).

Замена /ф/ са /п/ забележена је и у *Мирослављевом јеванђељу* (Куљбакин 1925: 103).

2.10. Л на крају слога

Промена *л* на крају слога у испитиваном рукопису није забележена: *дѣволѣ* f. 147v/33, *свѣтланикъ* f. 149v/19, *полѣ* f. 157v/1, *пепелѣ* f. 163/13 итд. Л на крају слога у главнини штокавских говора у XV веку прешло је у *-o* (Brozović, Ivić 1981: 12). У призренско-јужноморавском дијалекту дало је *-(j)a*, док се у тимочко-лужничким и сврљишко-заплањским говорима чува (Ивић 2001: 148).

2.11. Група *чр-*

Група *чр-*, карактеристична за источни део јужнословенског језичког простора (Ивић 2001: 23), чува се у *Житију* (додуше, само два пута је забележена): *чрѣво* f. 174v/1, f. 177v/6.

2.12. Група *чѣт-*

У рукопису није ниједном посведочена промена *-чѣт-> -шт-*: *што* f. 142v/8, *пошто* f. 159v/26, *почѣтши* f. 178v/33 итд.

2.13. Епентентско *л*

Епентентско *л*, ако се оставе по страни фонетски дублети о којима ће ниже бити речи, у *Житију* не изостаје: *прѣвѣлѣша с(ε)* f. 145/31, *ω нѣвѣвлѣнн* f. 159v/21, *дѣвѣлѣго* f. 172/1 итд.

2.14. Група *-сѣ-*

Група *-сѣ-* у рукопису се готово доследно чува: *въ дѣдонѣсѣѣнѣ Горѣ* f. 147/17, *перѣсѣѣн* f. 155/13, *нѣсѣлѣвѣше* f. 155/16 итд. Само једном је забележена промена *-сѣ-> -ст-*: *въ сѣрдѣкѣстѣмѣ(ѣ) градѣ(ѣ)* f. 142/2–3.

2.15. Закон прегласа

Овај прасловенски закон, наслеђен из старословенског, поштоваће се у српскословенском језику до краја његовог постојања, што је својствено и *Житију*: *оучитѣлѣмѣ* f. 149/4, *Ѡ вашѣмѣ же* f. 155v/24, *нашен вѣрѣ* f. 164v/25 итд.

Изузетак је Д јд. мушког и средњег рода сложене придевске промене меког обрасца, који увек има наставак *-оѡу*: *вогатѣншоѡв* f. 150/12, *вадѣшоѡв* f. 164/16, *гѡ(аго)люшоѡв* f. 164v/1итд.

Запажамо да су увек у питању групе *-што-* и *-шо-* које се, највероватније, нису сматрале огрешењем о норму (Јерковић 1983: 110; Грковић-Мејѡор 1993: 62; Драгин 1997/1998: 9; 2000: 383; 2010: 64).

2.16. Палатализација

Резултати прасловенских палатализација готово доследно се чувају. Изузетак би могла бити два примера: Н мн. *лнкы* f. 142v/14, *ц(оу)ч(е)нкы* f. 144v/17. Уклањање резултата друге палатализације у номинативу множине именица мушког рода својствено је многим штокавским говорима, али је често само на западу (Ивић 1957: 174).

Аналошка друга палатализација забележена је два пута: А мн. *нѡ(с)тѡчницѡ* f. 151v/28, Г мн. *сребрѣницѡ* f. 170/6. Аналошко појављивање сибиланата у А мн., но и у другим множинским падежима, познато је косовско-ресавским говорима (Радић 2010: 72–73). Осим тога, једном делу косовско-ресавских и исељеничких *јатовских* говора (Ивић 1994: 222, 261; 2009: 91) својствен је синкретизам Н=А мн. У призренско-тимочким говорима општи падеж у множини редовно је једнак номинативу (Brozović, Ivić 1988: 24; Ивић 2001: 150).²⁹

2.17. Једначење сугласника по звучности

Ова асимилациона промена посведочена је у *Житију* у различитим категоријама.

Када су у питању префикси *въз-* и *раз-*, једначење сугласника по звучности бележи се доследно: (а) *въспрѣмѡвъ* f. 157/14, *расѡждаѡ* f. 175/24, *расѡслабѡнѣн* f. 175v/29,³⁰ *расѡдѡтрѣнѣн* f. 176v/26³¹ итд. И у старословенском језику у наведеним лексемама бележе се аломорфи *въс-* и *рас-* пред беззвучним сугласником. Лексеме *въстрѣбѡвъ* f. 156/12 нема у СС.

Готово доследно правопис региструје и аломорф *ис-* пред

²⁹ Дата појава забележена је и у *Српској Александриди* (Јерковић 1983:143).

³⁰ Овде је дошло и до уклањања геминате.

³¹ И овде је дошло до исте промене.

безвучним сугласником: *испшцаеть* f. 146v/6, *испорочѣнникъ* f. 156/11, *источн* f. 177v/14 итд. Већина наведених лексема и у старословенском језику забележена је са *ис-*. Лексему *испорочѣнникъ* f. 156/11 *СС* не региструје.

Лексема *исчезноути* (*изчезноути*) посведочена је са иницијалном групом *исч-*: *исчезають* f. 176v/22, f. 178v/37.

Лексема *исчлѣниѣ* (*исчлѣниѣ/исчлѣниѣ*) забележена је с иницијалним *исч-* (5x): *исчлѣниѣ* f. 144v/21, *исчлѣкаше* f. 155/16, *исчлѣнти* f. 161v/24 итд.

Придев страног порекла *изманлътъскын* једном се бележи са *из-*, а једном са *ис-*: *исманлътъскоѡѡѡ* f. 149/9–10, *изманлътъскаѡѡ* f. 171v/21. *SJS* (748) и *LPGL* (247, 263) такође региструју *из-/ис-*.

У рукопису је регистрован облик активног партиципа претерита глагола *изити* с иницијалним *из-*: *изъшьдъши* f. 148/5.

Код префикса *без-* једначење сугласника по звучности углавном се бележи. Тако је у следећим речима, које имају исти фонетски лик (када је у питању дати префикс) као у старословенским споменицима: *бесплътъхъ* f. 142v/9, *бесконѣныѣ* f. 166v/10, *бесъдърѣтѡ* f. 174v/10, *бесловеснаѡ* f. 175/25.

Међутим, придев *беспаметнын* увек се пише са *без-*: *безпаметныхъ* f. 144v/22–23, *безпаметни* f. 151v/2–3, *безпаметни* f. 154v/29. У *LPGL* дата лексема се бележи с иницијалним *бес-*.

Лексема *бесчисльнно* (*бесчисльно*), једном је написана са *без-*, а једном са *бес-*: *безчисльнно* f. 146v/10, *бесчисльно* f. 164v/28.

Једини пример лексеме *бещьстїѣ* (*бещьстїѣ*) има иницијално *без-*: *бещьстїѡ* f. 159v/26.

Када је реч о предлозима *без* и *из* пред лексемом која почиње безвучним сугласником, у *Житију* се једначење сугласника по звучности не бележи: *изъ тьдннцѣ* f. 156v/24, *изъ тьдннцѣ* f. 159/12 итд.; *безъ писанїѡ* f. 148v/15, *безъ покаанїѡ* f. 151v/3 итд.

Ова алтернација доследно је означена у следећим речима: *зде* f. 146v/8, f. 150v/2 итд.; *здешнїѣ* f. 158/9, *здешнихъ* f. 173v/12; *лъкъкоѡѡѡ* f. 150/11; *нигдѣѣ* f. 172v/17, *гдѣ* f. 175v/32.

Предлог и префикс *от-* ниједном нису регистровани са *д* уместо *т*, те се ради илустрације наводи неколико примера: *отъ Горы* f. 155/17, *отъ града* f. 170v/11; *отганяють* f. 152/11, *отгнаше* f. 164v/9.

На основу изнесене грађе, може се закључити да је наноса из народног говора врло мало, што је својствено великом броју проучених српскословенских текстова (Јерковић 1983: 70–72; Грковић 1986: 30–32; Грковић-Мејџор 1993: 63; али Драгин 2007: 70–72). У писању неких речи писар се чак враћа на етимолошки правопис (додуше недоследно), што је у духу ресавске језичке реформе.

2.18. Упрошћавање сугласничких група

Промена *-тн-> -н-* забележена је у примеру: *бесплѣтъх(ь)* f. 142v/9.

Група *-здн-* се не упрошћава: *праздннѣ* f. 154/19, *празд(ь)но* f. 172/19.

2.19. Фонетски дублети

У овом одељку прате се пре свега лексеме које су још у старословенским споменицима фунгирале као фонетски дублети.³²

2.19.1. Иницијално *a-/ja-*

Лексеме с иницијалним *ѣв-/ав-* доследно се реализују са *j*: *ѣвнше* се f. 143/9, *ѣвѣает* се f. 147v/3, *ѣвѣает* се f. 170v/13–14. Остали примери који су у старословенском могли добити протетичко *j* регистровани су без њега. На пример: *ѣще* f. 151/13, *агнѣца* f. 164/20, *азь* f. 179/7 и др.

2.19.2. Превој у префиксу, корену речи или суфиксу

Именица *благодѣтъ/благодатъ*. Забележена је прва форма: *ба(а)годетію* f. 167v/14.

Глагол *върннѣти/върннѣти*. Реализује се друга форма: *върннѣше* f. 166/14, *върннше* f. 168/16. Несвршена форма у *Житију* гласи: *върѣвающе* f. 168/17. Глагол *въврѣши* регистрован је само с иницијалним *въ-*: *въврѣше* f. 168/19.

Именица *вѣлможь/вѣлмжъ*. Оба примера имају оу: *вѣлмѣжѣ* f. 151/22, *вѣлмжѣ* f. 151v/27.

Прилог *нынѣ/нынѣ*. Увек се јавља друга варијанта: *н(ы)нѣ* (14x) f. 142v/8, f. 160/11, f. 179/18 итд.

Придев *нынѣшьнѣ/нынѣшьнѣ*. Посведочена је друга варијанта: *н(ы)нѣшьнѣго* f. 158/7.

Глагол *погрѣбати/погрѣбати*. Једини пример је са *и* у корену: *погрѣба-*

³² О лексемама овог типа информишу нас пре свега СС и LPGL.

ють f. 171v/18.

Именица попелъ/пепелъ. Доследно се реализује друга могућност: пепелъ f. 163/13, f. 168v/12, f. 169/4, f. 169v/17.

Именица прѣвѣнкъ/прѣвѣнкъ (СС-). Усамљена потврда је с префиксом прѣ-: прѣвѣнкъ f. 143v/25–26.

Именица прѣдѣдъ/прѣдѣдъ. Само један забележен пример има префикс прѣ-: прѣдѣдъ f. 145v/17.

Корен пѣс-/пѣс-. Доследно се реализује пѣс-: пѣсанѣ f. 148v/15, пѣсати f. 148v/21, пѣсаніе f. 162/10 итд.

Именица сѣнѣдъ (сѣнѣдъ-/сѣнѣдъ-/сѣнѣдъ-/сонѣдъ-/сѣнѣдъ). Реализује се с полугласничким знаком: сѣнѣдъ f. 154/9.

Именица сѣпрѣга/сѣпрѣга (СС-; SJS: сѣпрѣга).³³ Једина потврда је с полугласничким знаком: сѣпрѣга f. 145/6. Ваља истаћи да се у примерима овог типа у савременом -македонском језику реализује префикс *со-* (< *сѣ-), а у бугарском језику *сѣ-* [< *сѣ- или *сѣ]³⁴ (уп. мак. *сопруг*, *сосед* и буг. *сѣпруг*, *сѣсед*), за разлику од српског *су-* (< *сѣ).

Именица сѣпрѣжѣница/сѣпрѣжѣница (СС-; SJS-).³⁵ Два пута се јавља *јер*: сѣпрѣжѣница f. 145/30, сѣ сѣпрѣжѣницею f. 147/25, а једном *у*: сѣпрѣжѣници f. 147v/28. Наведене лексеме с префиксом *сѣ-* могле су бити унесене из предлошка или из дијалекатске базе писара.

Именица тѣсѣци (тѣсѣца)/тѣсѣци (тѣсѣца). Обе потврде су са *у*: тѣсѣци f. 143v/29, тѣсѣца f. 158/12.

2.19.3. Епентентско л

У лексемама благословенъ/благословленъ, благословеннѣ/благословленнѣ, дрѣвѣнъ/дрѣвѣнъ, дрѣзновенъ/дрѣзновленъ, дрѣзновеннѣ/дрѣзновленнѣ епентентско л изостаје: благословенъ f. 165v/26, бл(аго)сл(о)веніе f. 149/4, дрѣвѣне родѣн f. 154v/27, Ђ

³³ SJS региструје сѣпрѣга (у руском споменику из XIII века) и, када је у питању именица мушког рода, сѣпрѣгъ/сѣпрѣгъ (у бугарском споменику [!] из XII–XIII века).

³⁴ *Полугласник* на месту /ж/ присутан је, осим у бугарским, и у неким македонским говорима. Дати рефлекс познају и поједини говори на српско-македонском и српско-бугарском пограничју (в. нпр. у БДА карту 21).

³⁵ SJS бележи именицу мушког рода сѣпрѣжѣннѣ (у руском споменику из XII века).

дрѣвниѣ f. 172/4, дрѣвнаго f. 177v/8, дрѣз'новено f.159v/19, дрѣзновеніе f. 168v/6, f. 179/9.

2.19.4. Остале фонетске варијанте, односно консонантске алтернације
Именица братрѣнѣ/братнѣ. Реализује се друга форма: Братіе f. 165/18.

Именица братрѣ/братѣ. Доследно се реализује други облик: Брат' f. 145v/8, брата f. 145v/11, брат(ь) f. 160/4, f. 176v/20.

Придев житнѣскѣ (житенскѣ). Једина потврда је с ѳ: житенскѣмѣ f. 148v/20–21.

Придев кромѣщѣннѣ/кромѣщѣннѣ. Обе потврде су са ш: кромѣщѣннѣю f. 143/7, f. 174/22–23.

Именица кѣннѣгѣннѣ (кѣннѣгѣннѣ-/кѣннѣгѣннѣ-). Реализује се облик: кннѣгѣ f. 176/4 (уп. кннѣжнѣкѣ f. 179/24).

Глагол порѣкати (порѣкати или порѣкати). Регистроване су форме са -ѣ- и -ѳ- у корену и -в- на месту интервокалног /j/: порѣкѣюще f. 156/7, порѣкати f. 167v/8.

Глагол скрѣжѣтати -жѣщѣж, -жѣщѣши/скрѣжѣтати -гѣщѣж, -гѣщѣши. Реализује се прва варијанта: зѣжѣ сконѣннѣ скрѣжѣщѣще f.162v/27.

Прилози на -жѣннѣ/-щѣннѣ. Увек се јављају с финалним -щѣннѣ: на дващѣннѣ f. 165v/1, f. 175/24, трищѣннѣ f.168/17, многащѣннѣ. f. 175/25.

Промена -ст- у -шт- забележена је у речи: пощѣрекаемѣннѣ f. 149v /23.

У следећем примеру изгледа да је в секундарног порекла: зав`-жѣгѣль f. 165v/6 (уп. зажегоше f. 166/13).

Остале фонетске варијанте, односно промене, обрађују се у следећем одељку.

2.20. Регистар лексема страног порекла и словенских онима

У овом одељку износи се преглед лексема страног, углавном грчког порекла. Наводе се и словенски оними:³⁶

стсл. авраамѣ/аврамѣ (грч. 'Αβραάμ) – йвраамѣ f. 143v/27, f. 143v/28;

стсл. именица јд.(-), мн. агарѣнѣ, придев (-) (грч. 'Αγαρηνός) – агарѣнѣ f. 155v/3, йгарѣнѣ f. 165v/27, f. 168/3, агарѣнѣ f. 168v/10, 8 агарѣннѣ f. 170/1, агарѣнѣскогѣ f. 172/6 (LPGL: агарѣннѣннѣ/агарѣннѣннѣ, агарѣнѣскѣ/агарѣнѣскѣ; лексема којом се означава Турчин среће се

³⁶ Приликом анализе ових лексема консултовани су LPGL, ПЦС, RJAZU, РКСС, РЦЈ, SJS, СС, те TSJ. Речи се наводе азбучним редом.

у споменицима од XIV и XV века; лексема *Агарјан* према RЈAZU употребљава се у Херцеговини; придев *агаренски* бележи се у споменицима од XV века);

стсл. адамъ, адамовъ (грч. Ἀδάμ) – йдама f. 143/15, адамовныхъ f. 143v/25;

стсл. (-) – въ адоиѣѣѣ Горе f. 147/17 (LPGL: аф онѣ, ἄθως ‘Атос’, придев аф онѣскъ, ἄθω; РКСС: атоиѣѣѣ);

стсл. (-) (грч. ἀνάθεμα) – анафема f. 162/4 (SJS: анатеѣѣѣ/анафема);

стсл. ангелъ (анкел-/ангел-/аггел-) (грч. ἄγγελος) – агг(е)лъ f. 142v/9, агг(е)лы f. 142v/10, f. 157v/5, съ агг(е)лы f. 145v/9, агг(е)ла f. 155v/19;

стсл. антидъ (грч. ἄνθιμος) – ѡнтидѣ f. 146/24;

стсл. апостолъ (ап(о)ста-/апол’/ап(о)л-/апо(л)/апо), ап(о)стольскъ (грч. ἀπόστολος) – н на ап(о)с(то)лѣх(ъ) f. 144/8, ап(о)с(то)лы f. 144v/16, ап(о)с(то)лъ f. 161v/2, апо(о)с(то)лъ f. 173/32, ап(о)с(то)льскын f. 142v/15, ап(о)с(то)льское f. 144/11–12;

стсл. архирен/архирѣн (архерѣ-), архиренскъ/архирѣнскъ (архире-) (грч. ἀρχιερέυς) – архирен f. 147/14, архирен f. 147/14, архиренскын f. 142v/15;

стсл. (-) (тур. Bayezid) – баязид(ъ) f. 149/10 (у средњовековним споменицима од XIV века среѣе се *Баязит*, од XVI века *Баязат*, а од XVII века *Баязет*);

стсл. (-) (тур. başa) – баша f. 151v/5 (среѣе се у средњовековним споменицима од XV века);

стсл. (-), (тур. beу [арапским словима пише се *бек*]) – бѣгъ f. 149/10 (бележи се у средњовековним споменицима такоѣе од XV века; негде је *јат* у корену, а негде е);

стсл. геона (кеон-/кеенна/геон’на/кеон’на/геона) (грч. γέεννα) – (ближа оригиналу када је у питању вокал у корену) гкеене f. 157v/2;

стсл. георгин/геор’гин (геор’гин) (грч. Γεώργιος) – в. примере у одељку о гласу /ђ/;

стсл. грѣтскъ (грч. [ἐλληνιστί] γραικός) – грѣтскы f. 144v/14;

стсл. давидъ (давид-/даѣд-/даѣд-) (грч. Δαβίδ) – д(а)в(н)дъ f. 151v/31;

стсл. дидитрин/дидитрѣ (грч. Δημήτριος) – дидитриа f. 148v /27, дидитрие f. 149/6;

стсл. диваволь (днѣ-/дѣѣ-/дна-), диваволь (дѣѣ-) (грч. διάβολος) – дѣаволь f. 147v/33, дѣаволю(ъ) f. 168v/4, дѣавола f. 178v/36, дѣаволид f. 158/14–15;

стсл. (-) (грч. Ἀδριανού πόλις, лат. (H)adrianoiopolis) – въ дрѣнополн f. 168v/13 (Једрене, град у Бугарској; у средњовековним споменицима од XV века бележи се *Дренопоље/Дринопоље*);

стсл. доунавъ (грч. Δανούβιος, лат. Danubius) – на дзнавъ f. 147v/30;

стсл. евангелне (евангелне/еванѣ-/евангел-...), евангелскъ (грч. εὐαγγέλιον) – въ с(в)ѣтѣм(ъ) ев(а)г(е)лѣн f. 161v/28, ев(аи)г(е)л’ское f. 144/11;

стсл. придев (-), једино именица *εγτα* (εγτα/εγτα/εγτα) (грч. Εὔτα) – *εβ'внних(ь)* f. 143v/25 (RJAZU бележи придев *Евин* од XVI века);

стсл. *евренскъ/еврѣнскъ* (грч. ἑβραϊκός, τῶν Ἑβραίων) – *евренское* f. 155/10;

стсл. *елеоньскъ* (ελων-) (грч. τῶν ἐλαιῶν) – *ελεων'ские* f. 155/17;

стсл. *епнскоупъ* (епнскопъ) (грч. ἐπίσκοπος) – *при еп(н)скопе* f. 146/23–24, *Ѳп(н)скопъ* f. 146/26;

стсл. *ересь* (грч. αἵρεσις) – *ересію* f. 143v/20–21, *ересію* f. 144/12;

стсл. *еретникъ* (грч. αἰρετικός, лат. *haereticus*) – *еретникъ* f. 176/14 (PKCC *ѳретникъ/ѳретнгъ*);

стсл. *нгоумень* (грч. ἡγοούμενος) – *нгъмень* f. 147/18, *нгоумень(ь)* f. 175/21;

стсл. (-), једино именица *изманантѣне* (грч. οἱ Ἰσμαηλίται) – *исманантѣскома* f. 149/9–10, *изманантѣскаго* f. 171v/21 (SJS: *изманантѣскъ* (/ис-); LPGL: *изманантѣскъ* (/ис-)); RJAZU региструје *измаилтски* (у једном примеру из XV века) и *исмаилтски*; TSJ бележи антропониме *Исмаил*, *Исмајил*... од тур. *Ismail*);

стсл. *икона* (грч. εἰκών) – *ω с(в)ѣтънх(ь) иконах(ь)* f. 156v/3;

стсл. *ноанъ* (ноан'н-/ноанн-/нан'н-/иан-/нон...) (грч. Ἰωάννης) – *Иоан'на* f. 145/4, f. 161v/29, *Иоаннь* f. 170v/11;

стсл. (-), једино именица *новъ* (грч. τοῦ Ἰώβ) – *Иовова* f. 173v/17 (SJS, LPGL: *нововъ*);

стсл. *ноу҃съ* (нѣ-/нѣ-) (грч. Ἰησοῦς) – *И(н)с(о)у҃с(е)* f. 154/5, f. 168/23, *Ис (!)* f. 165/21, *И(н)с(о)у҃са* f. 172v/13;

стсл. *ноулианъ* (ноулан-), (грч. Ἰουλιανός) – *Иваіана* f. 146/23–24;

стсл. *нюда* (грч. Ἰούδας, Ἰούδα) – *Идн* f. 178/31;

стсл. *нюден/нюдѣн* (грч. Ἰδουδαῖος) – *Г мн. Идѣн* f. 161v/25;

стсл. *няковъ* (наков-/нков-) (грч. Ἰακώβ, Ἰάκωβος) – *Иаковъ* f. 176v/20;

стсл. *нѣрен/нѣрѣн* (нрѣ-) (грч. ἱερεὺς) – *ѳерене* f. 147/14, *ерене* f. 149v/23, али: *ер҃ге* f. 159/11;

стсл. *кларникъ* (грч. κληρικός) – *А мн. кларникын* f. 171/25;

стсл. *кларосъ* (грч. κληρός) – *кларос(ь)* f. 171v/17;

стсл. (-) – на *Косовъ* f. 146v/2 (LPGL: *косово*; овај топоним се среће у средњовековним споменицима од XV века);

стсл. (-) – *Н јд. Кратова* f. 148/26 (LPGL региструје придев *кратовьскъ*; у средњовековним споменицима се бележи (од XV века) *Кратово* и *Кратова*);

стсл. *кринъ* (грч. κρίνον) – *от кринна* f. 152/14;

стсл. крѣстѣнѣнѣ/крѣстѣнѣнѣнѣ (крѣст-/крѣст-) (грч. χριστιανός) – (све лексеме имају х-) хр(н)стѣнѣнѣ f. 170/26–1, хр(н)стѣнѣнѣнѣ f. 160v/19, f. 161/2, хр(н)стѣнѣнѣнѣнѣ f. 161/3, хр(н)стѣнѣнѣнѣ f. 170/26;

стсл. крѣстѣнѣнѣство (грч. χριστιανισμός) – хр(н)стѣнѣнѣствѣ f. 153 /3;

стсл. кѣрѣ (грч. Κύρος) – при мѣтрополѣнтѣ кѣрѣ Панкратѣ f. 171v/21–22;

стсл. лазарѣ (лазарѣ)/лазорѣ (лазорѣ) (грч. Λάζαρος) – лазарѣ f. 146v/1;

стсл. (-) – на Мавродѣнѣ f. 168v/13 (Иларион Руварац идентификовано је „Маврудина” као хришћанина Мавердина, кога су Турци спалили у Једрену за време владавине султана Бајазита II (1481–1512);³⁷ LPGL: маврѣнѣнѣ, маѣрос, таугус; од XIV века бележи се име *Мавар*, а у споменику из XV века среће се надимак *Мавро*; презиме *Мавродић* бележи се од XX века);

стсл. манастирѣ/моностирѣ (грч. μοναστήριον) – въ манастирѣнѣ f. 147v/3, манастирѣ f. 147v/31;

стсл. - (грч. μαρίνα) – Марѣнѣ f. 171v/19 (PKCC региструје један пример из XIV века);

стсл. марѣнѣ (грч. Μαριά, Μαριάμ) – Марѣѣ f. 161/8, f. 161/18, Марѣѣ f. 178/26;

стсл. (-) – Мѣнѣтѣнѣнѣ f. 152/12 (LPGL: мѣнѣтѣнѣнѣнѣ; PKCC бележи овај антропоним који се односи на краља Стефана Уроша II);

стсл. мѣтрополѣнтѣ (грч. μητροπολίτης) – при мѣтрополѣнтѣ f. 171v/21–22;

стсл. мѣсн(н)/моисн(н), мѣсѣвѣнѣ/мѣсѣвѣнѣнѣ (грч. Μωσῆς/Μωϋσῆς) – Мѣсѣвѣнѣ f. 143v/28, Мѣсѣвѣнѣнѣнѣ f. 144 /1, Мѣсѣвѣнѣ f. 155/11, Мѣсѣвѣнѣ f. 162v/22, въ мѣсѣвѣнѣнѣнѣ законѣ f. 144/4;

стсл. мѣнѣнѣнѣ (грч. μοναχός, лат. monachus) – мѣнѣнѣнѣнѣ f. 145v/10, f. 175/22;

стсл. (-) (тур. Murad, Murat) – Мѣсѣратѣвѣнѣ f. 146v/9 (лично име *Мурат* појављује се у средњовековним споменицима од XV века);

стсл. (-) (тур. Muhammed) – врло шаролико: Мѣсѣхѣметѣ f. 154v/5, Мѣсѣхѣметѣ f. 154/13, Мѣсѣхѣметѣ f. 155/8, Мѣсѣхѣметѣ f. 155v/24, Мѣсѣхѣметѣ f. 161/11, f. 162/9, Н јд. Мѣсѣхѣметѣ f. 162/4, Мѣсѣхѣметѣвѣнѣ f. 149v/22, Мѣсѣхѣметѣвѣнѣ f. 159/11, f. 159v/23–24, Мѣсѣхѣметѣвѣнѣ f. 150v/2–3 (LPGL: мѣсѣхѣметѣвѣнѣ; PKCC од XV века региструје следеће фонетске ликове ових речи: махѣметѣ, махѣметѣ, мѣхѣметѣ, мѣхѣметѣ, мѣсѣхѣметѣ, мѣсѣхѣметѣ, мѣсѣхѣметѣ, мѣсѣхѣметѣ, мѣсѣхѣметѣ, мѣсѣхѣметѣ; RJAZU наводи ликове: *Махѣмет*, *Махѣмет*, *Мѣхѣмет*, *Мѣхѣмет*, *Мѣмет*, *Мѣхѣмет*);

стсл. мѣсѣрѣ/мѣсѣро (мѣсѣрѣ/мѣсѣро) (грч. κύρον) – Н мн. мѣсѣро f. 144v/20, Г јд. мѣсѣрѣ f. 147/18;

³⁷ Податак је преузет из Богдановић 1978: 258.

- стсл. никомидниа (грч. Νικομήδεια) – вь Никомидѣи f. 146/23;
- стсл. нифонтъ (грч. Νήφων) – Нифона f. 147/15;
- стсл. ноѣ/ноѣ (грч. Νῶε) – Ноѣ f. 143v/26;
- стсл. (-) (грч. Παγκράτιος) – Л јд. при (...) Панкратѣи f. 171v/22 (у неким преписима *Житија* стоји Пакратѣи; РКСС бележи име једног Дубровчанина Пакратъ, лат. Pancratius; RJAZU бележи м. име Панкратије, Панкрације, Пангратије, Панграције);
- стсл. патриархъ (патриарѣх-) (грч. πατριάρχης) – патриарѣи f. 144v /17, патриарѣи f. 144v–f.145/25–26, f. 176/3, патриарѣа f. 147/15, патриарѣи f.176/3;
- стсл. (-) – Пенковѣци f. 147/23 (село близу Софије);
- стсл. перси, перьскъ (перьск-/перьсьск-/перьскъ) (грч. Περσίς) – перьск. f. 164v/28, (губи се једно /с/) перьсиѣи f. 155/13, перьскии f. 155v/29, перьско f. 160/14;
- стсл. презвѣтеръ/прозвѣтеръ (прѣск-) (грч. πρεσβύτερος) – Прѣзвѣтеръ f. 147 /23, прѣзвѣтеръ (5х) f. 149v/14 итд., прѣзвѣтеръ (8х) f. 158v/29 итд., Прѣзвѣтеръ f. 159v/17, прѣзвѣтеръ (4х) f.168v/17 итд., прѣзвѣтерѣу f. 170/2; грешком и: прѣтѣоръ f. 170v/21;
- стсл. (-) – Радлаомѣ (ъ) f. 147v/28 (сматра се да је формант -ул румунски; најстарији помени овог имена сежу у прву половину XIV века);
- стсл. (-) – Г мн. банъ Рѣсѣхѣ (!) f. 147v/30 (у неким текстолошким верзијама јавља се Рѣсы, Рѣсе (место Русе у Бугарској (?));
- стсл. (-) – вь сарѣдикѣиѣмѣ (ъ) градѣ (ъ) f. 142/2–3; сарѣдикѣиѣи f. 149 /12 (SJS: сарѣдикѣиѣ, ὁ ἐν Σάρδεσιν, sardianus; LPGL: именица сардикѣи, придев сарѣдикѣи, sardicus, сарѣдикѣиѣ, сардикѣиѣ, sardicae – Софија; РКСС бележи именице сарѣдикѣиѣи и сарѣдикѣиѣ за град Софија и придев сарѣдикѣиѣи);
- стсл. сарѣа (грч. Σάρρα) – сарѣи f. 148v /27;
- стсл. (-) (тур. Selim) – селимѣ f. 171v/21 (РКСС бележи антропоним селимѣ у текстовима из XVI века);
- стсл. синанскъ (синенскъ) (грч. τοῦ Σινά, Σιναιῶς) – синанскѣу f. 155/9;
- стсл. соломонъ (соломоуѣ) (грч. Σολομών) – соломоуѣ (ъ) f. 159/3, f. 174v/8;
- стсл. (-) (грч. σοφία) – банъ софиѣи f. 147 /24, софиѣа f. 149 /12, софиѣе f. 164v/3 (РКСС региструје овај топоним);
- стсл. (-) (грч. Σωφρόνιος) – софронѣиѣ f. 147v /29 (SJS: софронѣиѣ/софронѣиѣ; RJAZU бележи калуѣерско име Софронѣиѣ);
- стсл. именица јд. (-), мн. срацини, придев срациниѣскъ (сракии-) (грч. Ἀγαρηνοί, τῶν Σαρακηνῶν, лат. Saraceni) – срациниѣи f. 165/10–11, срациниѣскоу ѣодеждеу f. 165/11, али и: срациниѣскоу f.170/25 (LPGL: срациниѣиѣ);

стсл. срѣмъ, срѣмьскъ (грч. Σίρμιον/Σέρμιον, лат. Sirmium/Sermium) – срѣмъ f. 145v/14, срѣмьскъ f. 145/5;

стсл. стѣфанъ (грч. Στέφανος) – Степана (!) f. 145/29, Стефанъ f. 147/23, Стефан f. 156v/2, f. 156v/3;

стсл. трапѣза/трапѣза/трѣпѣза/трепѣза (грч. τράπεζα) – на трапѣзе f. 147/15;

стсл. (-) (тур. Türk) – от тврѣкъ f. 146v/1–2, тврѣкъ f. 146v/10, тврѣскаго f. 147/24 (СС бележи тврѣскъ/тоурѣскъ, τῆς τύρου, у значењу ‘тирски’, ‘који се односи на град Тир’; LPGL: тоурѣскъ, turicus, тоурѣтъскъ, turcicus; РКСС: тврѣкъ и тоурѣтинъ, лат. Turca, тоурѣскын и тоурѣтъскын, Turcagum; дате лексеме су у словенске језике, према RJAZU, вероватно ушле из грчког, но Византијци су и друге монголске народе називали Тоѣркоу);

стсл. (-) (лат. hungarovalachicus) – згровлахѣнскъ f. 145 /11, згровлахѣнскъ f. 147v /27 (RJAZU бележи придев *згровлахѣјски* који се односи на земљу Угровлахѣју);

стсл. фарнсен/фарнѣн (фарысѣ-), фарнсенскъ/фарнѣнскъ (грч. φαρσαῖος) – фарнсен f. 174/29–30, фарнсенска f. 174/32;

стсл. февварь (февроар-/феврѣ-/феврѣ-) (грч. φεβρουάριος) – (ближа изворнику) февварѣ f. 148v /24, февварѣ f. 171v/20;

стсл. христ(ос)ъ (хрѣст-)христ- (крѣст-), христ(ос)овъ/хрѣст(ос)овъ (хрѣстосов), (грч. Χριστός) – (увек с инцијалним х-) Х(рн)с(то)мъ f. 142v/13, Х(рнсто)с(ь) f. 143/10, Х(рн)с(т)ъ f. 144 /5, Х(рн)с(т)а f. 144 v/24–25, В јд. Х(рн)с(т)е f. 154/5, о Х(рн)с(т)ѣ f. 162v/20, Л јд. ѿ Х(рн)с(т)ѣ f. 161/16–17 итд., Х(рн)с(то)ва f. 146/25, Х(рн)с(то)вы f. 160v/21, Х(рн)с(то)во f. 166/9, Х(рн)с(то)вою f. 167v/14;

стсл. (-) (грч. ἱερομόναχος) – ѣромонахъ f. 147v/29 (РКСС бележи исти лик).

На основу прегледа грађе може се закључити да лексеме пореклом из грчког језика у већини случајева прате фонетски лик изворника, најчешће са посткласичним изговором.

Запажа се и изван брѣ лексема, пре свега из сфере ономастикона, турског порекла, које су у српскословенски, односно српски народни језик улазиле с доласком Турака на Балкан. То су углавном антропоними, етници, ктетици и лексеме којима се денотирају титуле.

Приметан је и одређен брѣ речи, словенског и несловенског порекла, које нису забележене у старословенским споменицима. Опет су по правилу у питању оними, пре свега антропоними.

Различите фонетске реализације једне лексеме врло су ретке.

Највећу шароликост по том питању показује антропоним *мохамедь*.

3. Закључак

Фонетско-фонолошка анализа *Житија Георгија Кратовца* у препису из треће четвртине XVI века показала је да се српскословенска норма на овом језичком плану у великој мери поштује.

Графема *јери*, што је очекивано, има вредност /и/. Неретка употреба *є* на месту етимолошког *јата* као и означавање гласа /е/ графемом *ѣ* потврђују досадашња сазнања о екавском изговору *ѣ* у српскословенском језику. Могуће је да је екавска замена *јата* била одлика и народног говора писара. Пажњу завређује екавизам у примеру *єкырю*, својствен јужнијим областима, пре свега, главнини призренско-тимочких и великом броју косовско-ресавских говора. Осим тога, /е/ није морао бити једини рефлекс *јата* у дијалекатској бази писара. Примери са *и* на месту *ѣ* могу се тумачити као примери лексикализоване рефлексације *јата* у *а*, односно одлика језика непосредног или неког од ранијих предложака или особина дијалекатске базе писара. То би, онда, били говори на подручју Македоније или Бугарске, или периферни призренско-тимочки говори на српско-бугарском или српско-македонском пограничју. Пример *погрнѣають*, уколико није у питању књишка форма, могао би се третирати као одлика народног говора писара, који би у том случају припадао призренско-тимочкој дијалекатској зони, односно поменутиим пограничним дијалектима.

Једна потврда именице *данѣ* као и неколико примера са полугласничким знаком на месту етимолошког /а/ указују на прелазак *полугласника* у /а/, у књижевном језику. С друге стране, слична природа вокала /а/ и /ѣ/ могла је утицати на писање *јера* на месту /а/ као и на писање *а* на месту /ѣ/, а није искључено ни то да је до замене графеме *а* графемом *ѣ* дошло услед мешања појединих речи, односно графијске асимилације унутар слогова. Осим тога, пример с фонетизмом /а/ могао је бити унесен из предлошка. Стога је врло вероватно да је *полугласник* постојао у вокалском систему народног говора писара. Но, готово доследно писање *полугласника* на етимолошком месту могло би упутити и на разликовање његовог рефлекса од рефлекса /а/ у дијалекатској

основици писара. Имајући у виду провенијенцију текста и његовог аутора, као и друге језичке црте рукописа, вероватнија је прва претпоставка – да је *полугласник* у народном говору писара постојао, а то би била призренско-тимочка дијалекатска зона. Због малог броја проучених српскословенских споменика из овог периода тешко је, међутим, рећи да ли су у књижевном језику збиља постојале две варијанте у погледу изговора полугласничког знака.

Књишке фонетско-фонолошке црте (оне које су егзистирале од самог почетка писмености, као и оне које су то временом постале) по правилу се чувају у *Житију*. Дакле, чува се вокално /л/, консонантске групе *шт* и *жд*, групе *чр-* и *-чѣт-*, корен *вѣс-*, л на крају слога, предлог *вѣ*, епентетско л, те закон прегласа. Само по изузетку иницијано *вѣ-*, под утицајем народног говора, прелази у у-.

Уплив народног говора видљив је у замени /ф/ са /п/ у једном примеру. Забележено је и неколико спорних примера губљења /х/. Глас /ћ/ реализује се, судећи по графички, у лексемама *гюргъ*, *гѣна*, и, по свој прилици, *гѣорьгнѣ*. У дијалекатској основици писара није искључено постојање африкате /s/ у групи *сѣ*, можда и *см*. Група *сѣ* најчешће се јавља у призренско-тимочким и косовско-ресавским говорима.

Бележење једначења сугласника по звучности углавном је у границама норме. Чак се примећује и враћање на етимолошки правопис (мада недоследно), што је у духу ресавске реформе.

Група *-сѣ-* у једном примеру прелази у *-ст-*. До свођења *-тн-* на *-н-*, уклањања геминате *сс*, те промене *-ст-* > *-шт-* такође долази само по изузетку. Једном се реализује секундарно /в/ (*завъжегъ*).

Резултати друге палатализације (*к:ц*) два пута су уклоњени. Два пута је регистрована и аналошка алтернација *к:ц* – једном у генитиву множине, једном у акузативу множине именица *о промене. Аналошко појављивање сибиланата у А мн., но и у другим множинским падежима, познато је косовско-ресавским говорима, док је синкретизам Н=А мн. својствен призренско-тимочком дијалекту и једном делу косовско-ресавских и исељеничких *јатовских* говора.

Када су у питању фонетски дублети, писар (могуће је и сам писац) углавном се опредељује за једну варијанту. Пажњу привлаче

- Београд: Српска академија наука и уметности, Одељење језика и књижевности. 203–267.
- Богдановић, Димитрије (1978). Житије Ђорђа Кратовца од попа Пеје. *Летопис Матице српске*. 422/1–2: 256–281.
- Богдановић, Димитрије (1980). *Историја старе српске књижевности*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Букумирић, Милета (2003). Говори северне Метохије. *Српски дијалектолошки зборник*. L.
- Вайан, А. (1952). *Руководство по старославянском у језику*. Москва: Издательство Иностранной литературы.
- Видоески, Божидар (1954). Северните македонски говори. Општ поглед. *Македонски јазик*. V/1: 1–30.
- Грицкат, Ирена (1961–1962). Дивошево јеванђеље. Филолошка анализа. *Јужнословенски филолог*. XXV: 227–293.
- Грковић, Јасмина (1986). *Софијска служба светом Сави: палеографска, ортографска и језичка испитивања*. Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду, Институт за јужнословенске језике.
- Грковић-Мејдор, Јасмина (1993). *Језик „Псалтира” из штампарије Црнојевића*. Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности, Одбор за обиљежавање 500 година прве штампане ћирилске књиге на словенском југу.
- Драгин, Наташа (1997/98). Фонетске црте Службе светом Петру Атонском Генедија Светогорца. *Прилози проучавању језика*. 28/29: 5–10.
- Драгин, Наташа (2000). О језику Надгробне речи деспоту Ђурђу Бранковићу. *Јужнословенски филолог*. LVI/1–2: 379–386.
- Драгин, Наташа (2004). Слово св. Ћирила Солунског у српском препису из XIII века. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XLVII/1–2: 175–183.
- Драгин, Наташа (2006). Прилог познавању групе вьс- у српскословенском језику. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XLIX/2: 45–56.
- Драгин, Наташа (2007). *Језик Теодосијевог Житија светог Саве у препису монаха Марка из XIV века*. Нови Сад: Тиски цвет.
- Драгин, Наташа (2010). Јустинијанов закон у Атонском препису из XV века. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XLIII/1: 61–78.

- Елезовић, Глиша (1998). *Речник косовско-метохиског дијалекта. Књ. I*. Репринт изд. из 1932 (Српски дијалектолошки зборник IV). Приштина: Институт за српску културу – Културна манифестација „Глигорије Глиша Елезовић” – Народна и универзитетска библиотека Приштина.
- Ивић, Павле (1957). О говору Галипољских Срба. *Српски дијалектолошки зборник*. XII.
- Ивић, Павле (1991). *Изабрани огледи. II. Из историје српскохрватског језика*. Ниш: Просвета.
- Ивић, Павле (1994). *Српскохрватски дијалекти њихова структура и развој. Прва књига: Општа разматрања и штокавско наречје*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Ивић, Павле (2001). *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и штокавско наречје*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Ивић, Павле (2009). *Српски дијалекти и њихова класификација*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Ивић, Павле и Вера Јерковић (1982). *Палеографски опис и правопис Дечанских хрисовуља*. Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду, Институт за јужнословенске језике.
- Јерковић, Вера (1965). Одлике српске рецензије у Житију Симеона Немање од Стевана Првовенчаног. Правописне и фонетске црте. *Прилози проучавању језика*. 1: 1–30.
- Јерковић, Вера (1983). *Српска Александрида. Академијин рукопис (бр. 352). Палеографска, ортографска и језичка истраживања*. Београд: Српска академија наука и уметности, Одељење језика и књижевности.
- Јерковић, Вера (1996). О транскрипцији српскословенских текстова. *Научни састанак слависта у Вукове дане*. 25/2: 5–14.
- Конески, Блаже (1965). *Историја на македонскиот јазик*. Скопје: „Кочо Рацин”.
- Куљбакин, Ст. М. (1925). *Палеографска језичка испитивања о Мирослављевом јеванђељу*. Сремски Карловци: Српска краљевска академија, Српска манастирска штампарија.
- Минчић-Обрадовић, Ксенија (1988). Бјелопољски одломак апракосног јеванђеља и апостола. У: *Ћирилске рукописне књиге Библиотеке Матице српске. Књ. I. Јеванђеља* (ур. Вера Јерковић). Нови Сад: Матица српска. 95–105.

- Минчић-Обрадовић, Ксенија (1991). Језик јазачког Апостола из 1541. године. У: *Ђирилске рукописне књиге библиотеке Матице српске. Књ. II. Апостоли* (ур. Вера Јерковић). Нови Сад: Матица српска. 97–133.
- Младенов, Стефан (1979). *Историја на българския език*. Софија: Българска академия на науките, Институт за български език.
- Младеновић, Александар (1981). Белешке о графици и језику у „Житију Стефана Дечанског” Григорија Цамблака. *Зборник за филологију и лингвистику*. XXIV/1: 31–40.
- Младеновић, Александар и Драгољуб Петровић (1975). О судбини *полугласника* у неким зетским говорима и споменицима с освртом на призренско-тимочку ситуацију. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*. XVIII/1: 139–155.
- Младеновић, Радивоје (2011). Говор шарпланинске жупе Гора. *Српски дијалектолошки зборник*. XLVIII: 1–606.
- ОЛА 1988: *Общеславянский лингвистический атлас. Серия фонетико-грамматическая. Выпуск 1. Рефлексы *ě* (гл. ред. Б. Видоески и П. Ивић). Белград. 1988.
- ОЛА 2006: *Общеславянский лингвистический атлас. Серия фонетико-грамматическая. Выпуск 4а. Рефлексы *ъ, *ь* (одг. ред. Д. Брозовић). Загреб. <<http://www.slavatlas.org/publications.html>> 24. 9. 2012.
- Павловић, Слободан (2009). *Старосрпска зависна реченица од XII до XV века*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Пешикан, Митар (1973). Мокропольско четворојеванђеље из XIII века – споменик значајне фазе у развоју старосрпске писмености. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XVI/1: 61–88.
- ПЦС: Дьяченко Григорий. *Полный церковно-славянский словарь (со внесением въ него важнѣйшихъ древен-русскихъ словъ и выражений)*. Москва: Издательский отдел Московского патриархата. 1993.
- Радић, Првослав (2010). *Копачички говор. Етногеографски и културолошки приступ*. Београд: Српска академија наука и уметности, Етнографски институт.
- РКСС: Ђуро Даничић. *Рјечник из књижевних старина српских*. I–III. Фототипија издања из 1863–1864. године. Београд: Вук Караџић. 1975.

- РЦЈ: Сава Петковић. *Речник црквенословенскога језика*. Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија. 1935.
- СС: *Старословянский словарь (по рукописям X–XI веков)*. Москва: Славянский институт Академии наук Чешской республики – Институт славяноведения и балканистики Российской академии наук – Русский язык. 1994.
- Стојановић, Јелица (2002). *Ортографија и језик Бјелопольског четворојеванђеља (13/14. вијек)*. Подгорица: Универзитет Црне Горе.
- Стојменовић, Чедомир (2010). *Служба и Житије Стефана Дечанског (Дечански препис)*. Палеографска, ортографска и језичка истраживања. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј”.
- Цейтлин, Р. М. (1977). *Лексика старославянскога језика. Опыт анализа мотивированных слов по данным древнеболгарских рукописей X–XI вв.* Москва: Академия наук СССР, Институт славяноведения и балканистики – Издательство „Наука”.

*

- Brozović, Dalibor i Pavle Ivić (1988). *Jezik srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*. Izvadak iz II izdanja Enciklopedije Jugoslavije. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod „Miroslav Krleža”.
- LPGL: Fr. Miklosich. *Lexicon paleoslovenico-graeco-latinum*. Vindobonae: Guilelmus Braumueller. 1862–1865.
- RJAZU: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. I–XXIII. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. 1880/1882–1976.
- SJS: *Slovník jazyka staroslověnského*. 1–52. Praha: Academia. 1966–1997.
- TSJ: Abdulah Škaljić. *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo: Svjetlost. 1965.

Danka Urošević

PHONETIC AND PHONOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE
HAGIOGRAPHY OF GEORGE KRATOVAC IN THE LIGHT OF THE
DIALECT BASIS OF THE SCRIBE

S u m m a r y

The paper deals with the phonetic and phonological analysis of the

Hagiography of George Kratovac, written by Pop Peja in XVI century, in relation to Old Church Slavonic language, the Serbian recension of Old Church Slavonic language and above all, the vernacular. The main goal of the paper is to determine, as much as it is possible, the dialect basis of the scribe.

Key words: *Hagiography of George Kratovac*, Athos manuscript, XVI century, Serbian Church Slavonic language, phonetics, phonology.

Данка Урошевић, мастер
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Др Зорана Ђинђића 2
Нови Сад
Србија
Имејл: dankamejl@yahoo.com